

ЩОДО ПРАВОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ «ЕЛЕКТРОННОГО СУДУ» REGARDING THE LEGAL DEFINITION OF «ELECTRONIC COURT»

Марченко В.Б., к.ю.н.,
професор кафедри підприємницького та корпоративного права
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Стаття присвячена дослідженню правових аспектів утворення та визначення електронного суду в Україні. Визначено основні етапи його становлення і розвитку в Україні. Поняття електронного суду розглядається як підсистема (модуль) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) та елемент судочинства. Щодо правової природи електронного суду робиться висновок, що це елемент судочинства, технологічна форма окремих елементів судочинства, але не окремий правовий інститут.

Електронний суд є складним, комплексним та еволюційним явищем і постає щонайменше як технологічний проект, як програмний продукт, і власне як законодавчо-правове поняття. Хронологічно першим електронний суд постає як технологічний проект, завданням якого було створити модель електронного обміну інформацією для функціонування електронної системи судочинства, на базі якої підготувати пілотний проект "Електронного суду" та законодавче забезпечення його впровадження. На наступному етапі електронний суд постає як певний більш-менш окреслений функціональний концепт та елемент більш широкої Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС). При цьому електронний суд забезпечує обмін електронними документами між судами, органами та установами системи правосуддя, фізичними особами та учасниками судового процесу. Визначаючи правову природу електронного суду, слід враховувати, що це перш за все, технологічна форма окремих елементів судочинства, але не окремий правовий інститут. Електронна форма сама по собі не створює ніяких нових елементів процесу судочинства і відповідно, ніяких нових, окремих і самостійних інститутів процесуальних чи якихось інших галузей права. Обладнання судів електронними засобами комунікації, документообігу, обробки, збереження документів тощо – це елемент судочинства, але не судового юридичного процесу. Як технологічний продукт, електронний суд має досить динамічну еволюційну природу, тому фіксувати його у відносно статичних нормах закону чи кодексу не варто.

Ключові слова: електронний суд, Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС), Державна судова адміністрація (ДСА), Вища рада правосуддя (ВРП), Рада суддів України.

The article is dedicated to the legal aspects of the adoption and definition of an electronic court in Ukraine. The main stages of its development and development in Ukraine are marked. The concept of an electronic court is considered as a subsystem (module) of the Unified Court Information and Telecommunication System and an element of judiciary. Wherever the legal nature of the electronic court is to fight the conclusion, which is an element of the judiciary, a technological form of the other elements of the judiciary, but not the legal institute.

The electronic court is a collapsible, complex and evolutionary phenomenon and stands less like a technological project, like a software product, and better like a legislative and legal understanding. Chronologically, the first electronic court is a technological project, the task of which was to create a model of electronic exchange of information for the functioning of the electronic system of judiciary, on the basis of which a pilot project of the "Electronic Court" was prepared and legislated. At the approaching stage, the electronic court is becoming a bigger and smaller functional concept and an element of a bigger wide single Court information and telecommunication system. In this case, the electronic court ensures the exchange of electronic documents between courts, bodies and institutions of the justice system, individuals and participants in the judicial process. Depending on the legal nature of the electronic court, the next thing is to protect, which is the first for everything, the technological form of the other elements of the judicial system, but not the legal institute. The electronic form by itself does not create any new elements in the process of judiciary and any new independent institutions of procedural or any other law branches. The possession of courts by electronic means of communication, document processing, processing, saving documents is just an element of the judiciary, but not of the judicial legal process. As a technological product, an electronic court can achieve a dynamic evolutionary nature, so fix it in visibly static norms of the law and the code is not advisable.

Key words: electronic court, Unified Court Information and Telecommunication System, State Court Administration, Supreme council of Justice, Council of Courts of Ukraine.

У цій публікації ми б хотіли торкнутися окремих проблемних аспектів електронного суду в Україні, як елементу судочинства та як поняття, що набуло широкого обігу у сфері судочинства.

Проблематика електронного суду проявляється у різних аспектах. По-перше, – це складність реалізації даного проекту. Перші кроки у напрямі реалізації проекту в Україні були здійснені ще на початку другої декади 21 століття [1, с. 18]. Новітній період, коли електронний суд вийшов за межі суто програмної і технологічної конструкції і набув більш-менш виразних законодавчих обрисів, можна умовно рахувати від законодавчої процесуальної реформи 2017р., що виразилась, зокрема, у триєдиному законі про запровадження нових редакцій господарського, цивільного та адміністративного процесуальних кодексів [2]. Відповідно до зазначених законодавчих настанов запуск Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) планувався на 1 березня 2019р. Однак він був скасований Державною судовою адміністрацією України (ДСА) через численні організаційні, правові і технічні зауваження [3]. І сьогодні, на 5-й рік запуску новітнього проекту, система працює лише в обмеженому режимі її окремих складових [4].

Отже, на наш погляд, має місце цілий комплекс організаційних, фінансових, технічних, а також імовірно, і політико-

правових складнощів на шляху до успішної реалізації електронного суду. Відсутність суттєвого прогресу запровадження ЄСІТС, дає привід до того, що у вищих владних інституціях лунають голоси щодо організаційного перепідпорядкування проекту [5]. Цей проблемний аспект виходить далеко за обсяг і можливості даного дослідження, тому тут ми не будемо у нього заглиблюватися.

Інший проблемний аспект електронного суду – це його недостатня правова визначеність. Щоб певне соціальне явище стало дійсно правовим, необхідно, зокрема, щоб право, використовуючи свій регулятивний та охоронний вплив забезпечило надійне функціонування такого явища у всіх його суттєвих аспектах. Будучи складним, комплексним і еволюційним явищем, електронний суд постає щонайменше як технологічний проект, як програмний продукт, і власне як законодавчо-правове поняття.

Хронологічно першим електронний суд постає як технологічний проект, що був започаткований Наказом ДСА України від 27.01.2012 № 14 «Про утворення міжвідомчої робочої групи з розробки пілотного проекту "Електронний суд"» [6]. Головним завданням ставилось, зокрема, на основі аналізу функціональних та технологічних можливостей інформаційної інфраструктури судів загальної юрисдикції створити модель електронного обміну інформацією для функціонування електронної системи судочинства, на

базі якої підготувати пілотний проект "Електронного суду" та законодавче забезпечення його впровадження. Як бачимо, технологічна серцевина проекту – «електронний обмін інформацією», тобто, по суті йдеться про електронну інформаційну комунікацію у судах.

На наступному етапі електронний суд постає як певний більш-менш окреслений функціональний концепт. Перша Концепція побудови єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи була затверджена Наказом ДСА України від 13 квітня 2018 року №168 [7], тобто, невдовзі після набуття чинності новими редакціями процесуальних кодексів. Відповідно до Концепції структуру ЄСІТС складає множина взаємопов'язаних підсистем (модулів). При цьому електронний суд – один із таких функціональних модулів, що забезпечує обмін електронними документами між судами, органами та установами системи правосуддя, фізичними особами та учасниками судового процесу. Отже, йдеться про електронний документообіг, електронну комунікацію між суб'єктами судового процесу.

Через півтора року, 7 листопада 2019 року, ДСА затвердила Концепцію побудови ЄСІТС у новій редакції [8], відповідно до якої основним принципом побудови ЄСІТС є гібридна розподілена хмарна технологія, що передбачає розмежування інформаційних середовищ ЄСІТС на відкриті, підключене до мережі Інтернет, та захищене, де обробляється інформація з обмеженим доступом. При цьому підсистема "Електронний суд" функціонує у відкритому середовищі ЄСІТС та забезпечує захищений обмін документами судових справ з учасниками судового процесу через Електронний кабінет зовнішнього користувача. Тобто, основна функція електронного документообігу, електронної комунікації між суб'єктами судового процесу залишається незмінним атрибутом електронного суду.

Практично відразу, 22 листопада 2019 року, Рада суддів України прийняла Рішення «Про погодження Концепції побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» [9], де Концепція ДСА від 7 листопада була викладена у незмінному вигляді.

Надалі з боку адміністраторів, розробників і законодавців настав період переосмислення щодо впровадження і функціонування ЄСІТС. Стало очевидним, що побудова системи електронного судочинства – надзвичайно складна інформаційно-технічна та правова проблема, яка вимагає нестандартних підходів і тривалих зусиль. Прийшло розуміння, що ЄСІТС – еволюційний продукт і його неможливо запустити відразу і назавжди у незмінному вигляді. Таким чином, 27 квітня 2021 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» [10]. Тобто, була прийнята ідея поетапного впровадження окремих підсистем (модулів) ЄСІТС.

Невдовзі, 17 серпня 2021 року, Вища рада правосуддя затвердила Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи [11]. На даному етапі охоплення звузилося до трьох базових підсистем. Тобто, Положення визначило порядок функціонування в судах та органах системи правосуддя підсистем "Електронний кабінет", "Електронний суд" та підсистеми відеоконференцв'язку.

Відповідно до п.24 вказаного Положення підсистема "Електронний суд" (Електронний суд) – підсистема ЄСІТС, що забезпечує можливість користувачам у передбачених законодавством випадках відповідно до наявних технічних можливостей підсистеми ЄСІТС реалізованого функціоналу створювати та надсилати в електронному вигляді процесуальні чи інші документи до суду, інших органів та установ у системі правосуддя, а також отримувати інформацію про стан і результати розгляду таких документів чи інші документи. Як бачимо, функціонал електронного суду визначений відносно звужено, і з рядом застережень. Водночас,

навіть у такому урізаному вигляді сутність його залишається незмінною – це документообіг та інформування.

Паралельно з програмно-технологічною реалізацією електронного суду відбувається правове осмислення і оцінка різних аспектів цього поняття. Зокрема, критикується його законодавче закріплення. Так, деякі відомі судді зауважують, що існування такого програмного продукту, як «Електронний суд» Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи не передбачено жодним законом України [12], маючи на увазі, що це є чинником незадовільного впровадження даної підсистеми. Сам цей факт на сьогодні, безумовно, є незаперечним. Однак, враховуючи, що ЄСІТС – складна технічна, правова і еволюційна проблема, маємо сумнів, що саме по собі закріплення у законі прискорить її вирішення. Враховуючи зазначену природу ЄСІТС та її модулів, на наш погляд, доцільно відповідне нормативне регулювання проводити саме через підзаконні акти, а не закони.

Існують погляди, які фактично зводять електронний суд до рівня самостійного процесуального інституту. Так, говорячи про електронний суд як про створені вченими електронні засоби, які наповнені відповідними програмами, що пройшли відповідну перевірку й сертифікацію, деякі автори вважають, що ці засоби стають не просто помічниками суддів і апарату суду, а відносно самостійними засобами здійснення судочинства, що визнаються як засоби не тільки адміністративної діяльності суддівської публічної адміністрації, але й елементами юридичного процесу [13]. Тобто, за такою логікою, скажімо відповідні сервери, наповнені відповідними програмами, ставши елементами юридичного процесу (нарівні з провадженнями, стадіями, діями і режимами) мають отримати законодавче закріплення у відповідних кодексах. Думається, це явне перебільшення.

Деякі автори вважають, що електронний суд є категорією адміністративного права, і з погляду науки та галузі адміністративного права – складником електронного врядування, порівняно самостійною та унікальною формою судового адміністрування і юридичного процесу [14]. Однак фактично ця теза виглядає лише як проголошення, оскільки при цьому ніякого суттєвого її обґрунтування не наводиться.

В англійських джерелах нам не вдалося виявити положень на користь визнання електронного суду якимось новим правовим поняттям чи інститутом. Англійська стаття Вікіпедії визначає електронний суд або eCourt, як місце, в якому розглядаються питання права в присутності кваліфікованого судді або суддів, які мають добре розвинену технічну інфраструктуру. Ця інфраструктура, як правило, розроблена для того, щоб сторони, учасники та інші зацікавлені сторони могли краще керувати деякими адміністративними та процесуальними аспектами функцій суду, такими як подання доказів, подання судових записів або отримання свідчень дистанційно. Його мета, яку часто називають безпаперовим судом, частково полягає в тому, щоб зменшити залежність від паперових або друкованих документів під час судового процесу. У більших масштабах електронний суд, як правило, впроваджується для підвищення ефективності роботи суду за рахунок прискорення доступу до інформації. [15]. Отже, основні ознаки – дистанційність, безпаперовість, швидкість доступу до інформації за рахунок відповідної технічної інфраструктури.

Європейська комісія Ради Європи з питань ефективності правосуддя (СЕРЕУ), зокрема, у своєму Плані дій на 2022 – 2025 роки не вживає поняття «електронний суд», але говорить про цифровізацію правосуддя (digitalisation of justice) [16]. При цьому Комісія наголошує, що цифровізація правосуддя зробить правосуддя більш ефективним, але ніколи не повинна прагнути замінити суддю. Суддя має залишатися в центрі процесу. У документах Комісії йдеться про організацію електронного подання документів до суду – electronic court filing (e-filing), але не про електронний суд як такий [17].

Таким чином, у зарубіжному вимірі те, що ми називаємо «електронний суд» є скоріше поняттям організації судочинства, але не процесуального чи якогось іншого права. Схоже, зарубіжні колеги більше переймаються питаннями про те, як впровадити цифрові технології у судочинство, а не тим, чи є це явище самостійним правовим поняттям чи інститутом і якої саме галузі права.

Підсумовуючи наш розгляд, слід відзначити, що термін «електронний суд» отримав широке розповсюдження в публічній сфері. Однак визначення його змісту і правової природи набули суперечливого характеру. Щоб уникнути різночитань слід, перш за все, виходити із номінального визначення цього поняття, опис якого на сьогодні наведений у пп.24-44 Положення про порядок функціонування окремих підсистем ЄСІТС, затвердженого Рішенням ВРП від 17.08.2021 [11]. Відповідно до вказаного документа Електронний суд – це підсистема ЄСІТС, що дозволяє користувачам створювати та надсилати в електронному вигляді процесуальні чи інші документи, отримувати інформацію про стан і результати розгляду таких документів, а також деякі інші функції, у т.ч. ті, що розвиваються у процесі розвитку всієї ЄСІТС. Отже, у строгому і лаконічному розумінні, саме подання документів в електронній формі, відповідний електронний документообіг лежать в основі підзаконного нормативного визначення електронного суду на сьогодні. Варто також звернути увагу, що термін «електронний суд» часом вживають у широкому розумінні, – для позначення всієї системи ЄСІТС [5].

Як складову більш широкої системи ЄСІТС, електронний суд доречно віднести до числа технологічних елементів судоустрою. На користь такої оцінки говорить включення статті 15-1 «Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система» до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [18].

Слід також зауважити, що сам термін «електронний суд» виглядає як певна метафора. На наш погляд, у буквальному

розумінні він є невдалим, оскільки неточно відображає поняття, яке позначає. Адже суд – це юрисдикційний орган, який у визначених випадках приймає владні рішення за визначеною процедурою. Назвати суд електронним буквально – означає приписати якусь електронну якість самому механізму прийняття таких рішень, чого насправді не відбувається. Точніше було б вжити щось на зразок «електронний процес» чи «електронний судовий документообіг».

Однак сама по собі певна метафоричність терміну «електронний суд» може і не створювати проблем, якщо ми чітко пам'ятатимемо, що йдеться лише про певну форму, а не сутність судочинства. В «електронному суді» немає ніякого «електронного судді», а лише електронна форма, тобто, відповідна інформаційно-комунікативна технологія для подання документів, документообігу, дистанційної участі у засіданнях тощо.

Визначаючи правову природу електронного суду, слід враховувати, що це перш за все, технологічна форма окремих елементів судочинства, але не окремих правових інститутів. Електронна форма сама по собі не створює ніяких нових елементів процесу судочинства і відповідно, ніяких нових, окремих і самостійних інститутів процесуальних чи якихось інших галузей права. Атрибут «електронний» не повинен вводити нас в оману якоїсь міфічної змістовної новизни судового процесу. Інститути подання позову, відзиву, письмової форми документів, документообігу, викликів і повідомлень, розподілу судових справ, судових засідань тощо існують з глибокої давнини. Сьогодні ж електронні технології лише дозволяють їх автоматизувати і реалізувати без паперу, поштових конвертів та особистої присутності у залі судових засідань. Обладнання судів електронними засобами комунікації, документообігу, обробки, збереження документів тощо – це елемент судоустрою, але не судового юридичного процесу. Як технологічний продукт, електронний суд має досить динамічну еволюційну природу, тому фіксувати його у відносно статичних нормах закону чи кодексу не варто.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бринцев О.В. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи: монографія. – Х.: Право, 2016. – 72 с.
2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017, № 2147-VIII. Офіційний вебпортал ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>
3. Сьогодні ДСА України на виконання рішення ВРП відкликала офіційне оголошення щодо початку роботи ЄСІТС. Судова влада України. 28 лютого 2019. URL: <https://court.gov.ua/press/news/657694/>
4. Суд у смартфоні 2.0: Позивачі муситимуть дублювати подані через Електронний суд документи обсягом більше 30 сторінок у паперовій формі, а суди - купляти номери, аби скидати рішення сторонам по Viber. Судово-юридична газета. 5 серпня 2022. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/246189-sud-v-smartfone-20-istsy-dolzny-dublirovat-v-bumazhnoy-forme-podannye-cherez-elektronnyy-sud-dokumenty-obemom-bolee-30-stranits-a-sudy-kupyat-nomera-ctoby-sbrasyvat-resheniya-storonam-po-viber-6a1b86>
5. «Електронний суд» хочуть передати Мінцифри. Судово-юридична газета. 7 серпня 2022. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/247648-elektronnyy-sud-khoyat-peredat-mintsifre>
6. Про утворення міжвідомчої робочої групи з розробки пілотного проекту "Електронний суд": Наказ ДСА України від 27.01.2012 № 14. Офіційний вебпортал ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0014750-12>
7. Про затвердження Концепції побудови єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Наказ ДСА України від 13 квітня 2018 року №168. Офіційний вебпортал ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0168750-18>
8. Про забезпечення створення і функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Наказ ДСА України від 7 листопада 2019 року №1096. Державна судова адміністрація України. URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/media/N_1096_19.pdf
9. Про погодження Концепції побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення Рада суддів України від 22 листопада 2019 року №97. Офіційний вебпортал ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097414-19>
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Закон України від 27.04.2021 № 1416-IX. Офіційний вебпортал ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1416-20>
11. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15-21. Офіційний вебпортал ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21>
12. Арсірій Р. Електронний суд: рівняння з багатьма невідомими. Рада адвокатів Київської області. URL: <https://radako.com.ua/news/elektronnyy-sud-rivnyannya-z-bagatma-nevidomimi>
13. Куценко В.Д. Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення електронного суду в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 6, том 2, 2017. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2017/6/tom_2/3.pdf
14. Обрусна С.Ю., Пасинчук К. М. Електронний суд як адміністративно-правова категорія. *Південноукраїнський правничий часопис*, 3-2020. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/3/23.pdf>
15. Electronic court. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Electronic_court
16. 2022 – 2025 CEPEJ Action plan: "Digitalisation for a better justice". European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). URL: <https://rm.coe.int/cepej-2021-12-en-cepej-action-plan-2022-2025-digitalisation-justice/1680a4cf2c>
17. Guidelines on electronic court filing (e-filing) and digitalisation of courts. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). URL: <https://rm.coe.int/cepej-2021-15-en-e-filing-guidelines-digitalisation-courts/1680a4cf87>
18. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. Офіційний вебпортал ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>